

зокрема і релігійну лексику. Доводиться користуватися словником К. Андрусишина, який видав Торонтський університет. На наш погляд, створення максимально повних українсько-англійського та англо-українського словників — невідкладне завдання українських радянських мовознавців. Вірю, що симпозиум «Іван Франко і світова культура» буде стимулом і заохотою для активізації перекладацької праці. Те, що зроблено, — це лише початок. Англомовного читача треба значно ширше ознайомити з літературною, науковою та публіцистичною спадщиною Великого Каменяра.

Р. П. ЗОРІВЧАК (Українська РСР)

ШЕКСПІРОВІ СОНЕТИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІВАНА ФРАНКА

«Нема тих струн, яких би не торкала його рука, вся в чесних мозолях...» (М. Рильський). Торкнувся невтомний І. Франко і Шекспірових сонетів. Перший серед українців.

І. Франко звернувся до них у закайданеному краю понад сто років тому, коли ці сонети цінувалися не так високо, як тепер. Якщо Шекспір-драматург справді був зразком і прикладом у боротьбі з класицистською драматургією, у становленні реалістичної драми, якщо ним захоплювались однаково і романтики, і реалісти, то Шекспірова лірика лишалася у затінку довгий час, і тільки в минулому сторіччі до неї, до її барокковості придивилися пильніше і оцінили сповна. Протягом 1882—1907 рр., тобто за чверть століття, І. Франко переклав 12 Шекспірових сонетів. За цей час зріс його перекладацький досвід, зазнали певних змін і його перекладацькі засади.

1884 р. у «Зорі» І. Франко опублікував переклад сонета 76. 1901 р. український читач одержав сонети 96, 130, 131. 1907 р. «Літературно-науковий вістник» умістив сонети 29, 30, 66. Це були, без сумніву, найдосконаліші з перекладів. Інші переклади — сонетів 14, 28, 31, 143 та сонета вельможі Лонгвіля з комедії «Love's labour's lost» — «Did not the heavenly rhetoric of thine eye» опублікували після смерті І. Франка М. Возняк (1924 р.) та М. Шаповалова (1949 р.). У коментарях Франкового п'ятдесятитомника щодо перекладу сонета Лонгвіля допущено помилку — зазначено, що це начебто вільний переспів невідомого сонета [12, 713].

І. Франка приваблювала не стільки рідкісна навіть для В. Шекспіра поетична вимережаність сонета, скільки глибінь і шляхетність висловленою в нім почуття, багатство і незрівнянна оригінальність словесних образів, місткість сентенцій.

Характерна риса перекладів І. Франка — мислення художніми цілостями, логічність і ясність думки. А труднощів тут було чимало. Частково вони виникали тому, що окремі сонети були вирвані з єдиного контексту. Так, у перших сонетах В. Шекспір переконує свого адресата конче одружитися, мати сина, в якому відродиться батькова краса й моральні якості: «How much more praise deserved thy beauty's use If thou couldst answer», «This fair child of mine

Shall sum my count and make my old excuse» (сонет 2) ¹. А коли у Франковому сонеті 14 сказано: «Коли ти синові все лишиш у наслідді» [12, 339], то читач може подумати, що цей син існує, і адресат, помиряючи, має залишити йому у спадок усе майно.

І. Франко намагався щиро й сміливо, але й без надмірностей передати домінуючу ідею сонетів — роздуми ліричного героя, прості і усякденні, його горе, болі, радощі. Ось перший катрен глибоко ліричного сонета 31 та його відтворення українською мовою: «Thy bosom is endeared with all hearts Which I by lacking have supposed dead; And there reigns Love and all Love's loving parts, And all those friends which I thought buried» [85] — «У твоїх груді всі серця заперті, Які оплакував я, мов мерців, В ній зміст любові і любовних снів, Тих друзів, що я мав за здобич смерті» [12, 341]. Ось сонет 14 із знаменитою кінцівкою: «Or else of thee this I prognosticate: Thy end is truth's and beauty's doom and date» (с. 68) — «А як не лишиш, то, напевно пророкую, Що враз з тобою і краса, і правда згасне» [12, 339]. В оригіналі багатша синоніміка: адже три слова — end, doom, date — усі означають «кінець, зникнення, зруйнування». Багатший він і з боку евфонії: експресія посилюється повтором звуку [d].

У сонеті 143 В. Шекспір використовує буденні порівняння, і цю образну особливість влучно передає І. Франко засобами нашої мови: поет порівнює свою кохану, байдужу до його благань, з господинею, яка, не звертаючи уваги на ридання дитини, марно ганяється за курчатком.

І. Франкові належить дуже вдалий переклад знаменитого 66 сонету — «сонету втоми», що поєднує особисту драму з бідуннями народними, і тому-то, зокрема, близький українському поетові. Сонет має особливу форму: він складається усього з двох речень, перше охоплює 12 рядків, а друге — двовірш. І. Франко не зміг передати усіх засобів емпізи сонета (втрачено, зокрема, анафоричний десятиразовий повтор сполучника and), але зміст і експресію цієї пристрасної філіпії український перекладач відтворив блискуче. Він переніс систему цілісних соціально-моральних орієнтацій в іншу епоху, на інший мовний ґрунт, не переступаючи тієї межі, де переклад переходить у переспів. У Франковій інтерпретації чимало просторічних висловів, що відповідають стильовому реєстрові оригіналу, наприклад: «А капосне ніщо блищить у пишнім строю; А дурень мудрому відмірює права; А добрий в найми йде, а ледар ужива» [12, 341—342] та ін. Заслугує на увагу переклад другого рядка. «Як ходить працівник в жебрацькому лахмітті» [12, 341]. Порівняння з оригіналом «As, to behold desert a beggar born» [120] показує, що І. Франко посилював соціальне звучання поезії В. Шекспіра, наближаючи її до свого сучасника-читача.

Щодо відтворення словесних образів на іншій мовній основі,

¹ Shakespeare W. Sonnets/Ed. with an introd. a crit. comment. by V. H. Smith.—New York, 1969.—290 p. Посилаючись на це видання, зазначимо в тексті лише сторінку (курсивом).

в іншому соціально-культурному та національному контексті цікавий переклад сонета 29, де в кульмінаційний момент автор вводить образ жайворонка. Коли, оточений одноманітно, бідами і нещастями, поет згадує про своє кохання, з його серця виривається пісня наче «The lark at break of day arising From sullen earth» [83]. І. Франко дещо модифікував це порівняння: його пісня в'ється «Мов жайворонка із плідної скиби До неба вранці» [12, 340]. Ця видозміна виправдана: для поета хлібодарного краю, хто безмежно любив Землю («Земле, моя всеплодюча мати!»), епітетна конструкція sullen earth не прийнятна. У цьому перекладі І. Франко зберіг Шекспірову сонетну форму, але чоловічі закінчення замінив на жіночі. Враховуючи особливості англійської версифікації, наш перекладач може або обмежитися жіночими закінченнями, або чоловічими, або чергувати ті й інші, та не хаотично, а послідовно. У цьому разі І. Франко обрав перший спосіб і послідовно дотримувався його.

Заслугує на увагу сонет 130, «сонет фальшивих порівнянь». В. Шекспір звертається у ньому до чотирьох відчуттів — зору, слуху, нюху й дотику і викликає, з полемічних міркувань, сатиричні образи, щоб висміяти поширене в тогочасній поезії, зокрема творчості Р. Гріна, гіперболічне обожнювання коханих. Ось перший чотиривірш, що спирається здебільшого на візуальні відчуття: «My mistress' eyes are nothing like the sun; Coral is far more red than her lips' red; If snow be white, why then her breasts are dun; If hairs be wires, black wires grow on her head» [184]. Тут у кожному рядку — два образи, але, крім першого рядка, порівняння будується на семантиці кольору, барви, а не самого образу. В образному плані І. Франко передав цей катрен повністю: «У моєї пані очі Не такі, як сонце, ні, І коралі червоніше Від пурпури уст її. Коли білий сніг, то певно, Що смаглява в неї груди; Коли волос — дріт, то в неї Дроти чорнії ростуть» [12, 343]. Зберігаючи Шекспірові порівняння, І. Франко водночас наблизив їх дещо до української фольклорної традиції, зокрема використав лексему коралі. Це слово з відповідними асоціаціями трапляється і в оригінальній творчості І. Франка: «Твою красу я переллю в пісні, Огонь очей в дзвінкій хвилі мови, Коралі уст у ритми голосні...» [2, 152].

Виникає питання: чому в сонетах 96 і 120 І. Франко відступив від сонетної форми? Адже в перекладі сонета 130 замість першого катрена оригіналу маємо 8 рядків коломийкового характеру. Тут напрошуються деякі припущення. Сонети 96, 130, 131 було вперше надруковано в передмові до трагедії «Антоній і Клеопатра», перекладеної П. Кулішем. Можливо, І. Франкові треба було терміново написати статтю, виникла, отже, потреба, не гаючись, зіставити трагедію з сонетами. Сонет 131, мабуть, був уже перекладений, а на два інші забракло часу. І. Франко, якому тут йшлося не про своєрідність форми, лиш про зміст, спростив завдання, переклав ці сонети звичним хореєм, чотирирядковою строфою з римуванням тільки парних рядків. Сонет 96 уклався в чотири катрени, а на 130-й треба було аж шість таких чотиривіршів.

Поет вносив чимало змін у переклади, але завжди робив це дуже тактовно, талановито, не порушуючи естетичної цілісності оригіналу. Так, у переклад сонета 131 для компенсації лексичних та граматичних архаїзмів він впроваджує пряму мову. З перекладу сонета 30 вилучено судову та фінансову лексику: sessions, long since cancelled woe; the expense; the sad account; which I new pay as if not paid before» та ін.

Лексика і фразеологія Франкових перекладів надзвичайно багаті, пор.: «Не вмію віщим духом провіщати; Та кожний день мій біль дожить; глухее небо; судьбу ледачу; багатший на надію; в солодкій тиші любих дум; і кожний дав тобі часть мого паю; І всі паї — твої тепер; Світ сей не суддя над нами» [12, 339—345] та ін.

Як ми вже зазначали, І. Франко започаткував видання Шекспірових сонетів українською мовою. Його переклади, зроблені передусім з просвітницьких спонувань, мають не лише історико-літературне значення. Вони зберігають пізнавальну й певну художньо-естетичну вартість і нині, коли маємо чимало нових перекладів цих сонетів, зокрема Д. Паламарчука, Д. Павличка, С. Гординського, І. Костецького. Тут, як і в усьому іншому, справдилися пророчі слова: «Підеш ти у мандрівку століть з мого духу печаттю» [5, 237].

О. В. КАБКОВА (Українська РСР)

ІВАН ФРАНКО — ПЕРЕКЛАДАЧ АНГЛІЙСЬКОЇ Й ШОТЛАНДСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ

Найдавніші записи англійських балад, що дійшли до нас, датуються XIII—XIV ст. Тим часом перші збірки англійської й шотландської народної поезії з'являються лише у другій половині XVIII — на початку XIX ст. (збірки Т. Персі, 1765; В. Скотта, 1802 та ін.). Сентименталізм викликав, за словами В. М. Жирмунського, рух естетичного відродження середньовіччя¹, інтерес до народної поезії, підтримані й розвинуті романтизмом. До народних балад звертались англійські поети-романтики: В. Вордсворт, Р. Сауті та ін., пізніше — А. Теннісон, Р. Стівенсон та ін. Одночасно англійська й шотландська народна поезія почала з'являтися у перекладах мовами народів світу. Зокрема, в Росії вже в минулому столітті друкувались переклади англійських та шотландських балад (серед перекладачів були О. С. Пушкін, О. К. Толстой).

На Україні до фольклору англійців і шотландців звернувся на початку XX ст. І. Франко. Інтерес І. Франка до англійської та шотландської народної творчості був одним із проявів його глибокого зацікавлення народною поетичною спадщиною в цілому. 1913 р. він видав один із томів своїх «Студій над українськими народними піснями», пізніше для другого тому розвідки написав «Причинок до студії над південно-руськими історичними піснями». 1914 р. І. Франко дуже інтенсивно працював над перекладами німецького, норвезького, ісландського, португальського, італійського, іспанського, албанського фольклору. Саме в цей час він звертається і до народних балад англійців і шотландців. Тяжко хворий, приїхавши літом 1914 р. до Криворівні на відпочинок, він ні на хвилину не полишає роботи. У листі до дочки Анни від 24 березня 1915 р. І. Франко писав: «Кожного дня я займаюся літературною працею, рад, що можу писати хоч лівою рукою. За останні роки в мене набралася немала стирта рукописів готових або майже готових до друку. Працюю на запас, аби дармо не тратити часу...» [50, 425].

І. Франко не тільки перекладав англійські й шотландські пісні, а й подав у невеличкій передмові загальні відомості про англійську й шотландську баладу, про особливості її композиції. «Що поперед усього вдяряє нас у отих старшотландських баладах, се їх

¹ Жирмунский В. М. Английская народная баллада (1916) // Английские и шотландские баллады.— М., 1973.— С. 89.